

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU¹

Received Date (Başvuru Tarihi): 30/10/2020

Accepted Date (Kabul Tarihi): 9/12/2020

Published Date (Yayın Tarihi): 15/12/2020

ÖZ

Anahtar Kelimeler

Nüfus Mübadelesi,
Türkiye,
Yunanistan,
Azınlık,
Lozan Barış Antlaşması

1922-1923 yıllarında gerçekleştirilen Lozan Barış Konferansı sırasında Türkiye ve Yunanistan arasında her iki ülkede yer alan Türk ve Rum azınlık nüfusunun birbiriyle değişimi anlamında bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu uzlaşma kapsamında yaklaşık on yıl içerisinde gerçekleştirilen Türk-Yunan nüfus mübadelesi iki ülke açısından da oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Gerçekleştirildiği dönemin koşullarında ulus kurma düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan mübadele bugüne kadar birçok akademik çalışmaya konu da olmuştur. Bu çalışma, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin nedenleri, kapsamı ve sonuçlarını karşılaştırmalı bir literatür eşliğinde ele alacaktır.

RE-THINKING THE TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE

ABSTRACT

Keywords

Population Exchange,
Turkey,
Greece,
Minority,
Lausanne Peace Treaty

During the Lausanne Peace Conference held in 1922-1923, a consensus was reached between Turkey and Greece in terms of the exchange of Turkish and Greek minority populations in both countries. The Turkish-Greek population exchange carried out within the scope of this reconciliation in about ten years had very important consequences for both countries. The exchange, which emerged as a result of the idea of establishing a nation under the conditions of the era it was carried out, has been the subject of many academic studies until today. This study will examine the reasons, scope and results of the Turkish-Greek population exchange in the light of a comparative literature.

Citation: Emre Feyzi Çolakoglu (2020), Türk-Yunan Nüfus Mübadelesini Yeniden Düşünmek, ARHUSS, (2020), 3(2): 483-499.

¹ Araştırma Görevlisi, Bursa Teknik Üniversitesi, emre.colakoglu@btu.edu.tr

1. GİRİŞ

Mübadele, Arapça'da bulunan "bedl" kökünden türetilmiş ve kelime olarak iki kişi beyninde bir şeyin diğer bir şeyle değiştirilmesi, değiş tokuş, trampa anlamına gelmektedir (Sami, 2010: 840). Çalışma kapsamında, konu başlığımız olarak mübadeleden ise Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından İsviçre'nin Lozan kentinde başlayan barış müzakereleri esnasında varılan antlaşma gereği, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları hariç, Türkiye'de oturan Rum Ortodoks dininden Türk vatandaşlarıyla, Yunanistan'da oturan Müslüman dininden Yunan vatandaşlarının karşılıklı olarak yer değiştirmeleri kastedilmektedir. Bu nüfus hareketliliği, resmi adı "Yakın Doğu İşlerine İlişkin Lozan Konferansı" olan barış görüşmeleri sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması'ndan önce, diğer bir ifadeyle görüşmeler henüz devam ederken imzalanan iki protokolden biriyle mümkün olabilmiştir. Konferansta bulunan Türk ve Yunan heyetleri, 30 Ocak 1923 tarihinde bir mutabakata vararak konferans daha sonuçlanmadan kendi aralarında "Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Antlaşma" ile "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" başlıklarını taşıyan iki antlaşmanın imzalanmasına karar vermişlerdir. Bu antlaşmalardan ilki, bu çalışmanın kapsamının dışında kalmaktadır. Çalışmada, Türkiye ve Yunanistan'ın imzalamış oldukları "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" kapsamında gerçekleştirilen mübadelenin günümüzden bakarak nedenleri, kapsamı ve sonuçları ele alınacaktır.

2. TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİN NEDENLERİ

Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" başlıklı antlaşmanın nedenleri ve kapsamına geçmeden, öncelikli olarak belirtilmesi gereken husus bu tarihe kadar bu kapsamda ve hukuksal olarak düzenlenmiş bir nüfus değişiminin dünya üzerinde bir örneğine pek rastlanmamış olmasıdır. Hatta Ladas, Simpson, Macartney ve Schechtman Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesini "geniş etnik ve dini azınlık kitlelerinin uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda ilk defa örgütlü bir şekilde yer değiştirmelerine yol açan ve sonuçta iki ayrı devletin etnik olarak homojen hale gelmelerine yol açan başarılı bir düzenleme" olarak ele almışlardır (Yıldırım, 2006: 10).

Literatürde Türk-Yunan nüfus mübadelesi konusunda en fazla tartışılan konulardan bir tanesi, söz konusu mübadele fikrini ilk defa ortaya kimin attığı olmuştur. Bu konu şu açıdan önemlidir: Gerçekleştirilen zorunlu nüfus değişimi, yerinden edilen iki toplum için de birçok sıkıntı yaratarak birtakım acıların yaşanmasına neden olmuş ve ciddi anlamda pek çok insani sorunun da temelini atmıştır. Dolayısıyla, söz konusu mübadeleyi ilk olarak kimin önerdiğini tespit etmek bu insani sorumluluğunu da onun üzerine yüklemek anlamına gelmektedir. Aslında bu konuda Türkiye’de, Yunanistan’da ve uluslararası literatürde yapılan birçok çalışmada mübadele fikrinin mimarı olarak Lord Curzon’un daveti üzerine Lozan Barış Konferansı’nda bulunan Milletler Cemiyeti’nin (MC) Yakındoğu göçmen sorununu incelemekle görevli yetkilisi Dr. Fridtjof Nansen üzerinde genel bir mutabakat bulunmaktadır. Bu mutabakatın en önemli kaynağı da Dr. Nansen’in Lozan Barış Konferansı’nın 1 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda, ilk defa mübadele fikrini içeren bir raporu katılımcıların onayına sunmasıdır. Bununla birlikte, görüşmeler esnasında Türk ve Yunan heyetleri arasında mübadele fikrinin karşı taraftan önerildiğine yönelik bazı tavırlara rastlamak da mümkündür. Örneğin, müzakereler sırasında söz alan Yunanistan Başbakanı Venizelos bu konuda mübadele fikrinin Yunan temsilcिसince öne sürülmüş olmadığını söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “Yunan Hükümeti, Türkiye’den sınırdışı edilmiş Rumların geri dönmelerine Türk Hükümetince izin verilmesi şartıyla, bu zorunlu mübadele görüşünden vazgeçmeye hazırdır. Sınırdışı edilmiş Rumların Türkiye’ye dönmelerine Türk Hükümetince hiçbir vakit izin verilmeyeceği sanısıyla, sığınmak için göç etmiş, evsiz-barksız insanlara bir barınak bulabilmenin tek yolu olarak, zorunlu bir nüfus mübadelesine girişilmesini teklif eden, Mr. Nansen’dir.” (Meray, 1969: 212). Aynı şekilde Türk heyetinde yer alan Dr. Rıza Nur da anılarında Dr. Nansen’in ahalî mübadelesi üzerine hazırladığı raporu okuduğunu aktardıktan sonra şu yorumu yapmıştır: “Hâlbuki ruznamede sadece, esir mübadelesi vardı. Hayrette kaldım. Bu mübadele benim Türkçülük noktasından esas emelim idi; fakat böyle bir tarihte görülmemiş bir şeyi nasıl teklif edeceğim diye öteden beri düşünüp duruyordum. Şimdi kendi kendine ortaya geldi. Yani gökten düşmüş minkudret oldu.” (Nur, 1967: 1040). Bu anektodlara bakıldığında, Türk ve Yunan heyetlerinin görüşmeler sırasında mübadele fikrinin kaynağı konusunda Dr. Nansen’i işaret etmeleriyle birlikte, bu fikre aslında kendilerinin de hazır oldukları da görülmektedir. Bu durumun emarelerini görüşmelerden önce yaşanan gelişmelerde görmek de mümkündür. Örneğin Venizelos, 22 Temmuz 1914 tarihinde İzmir ve İzmir’e bağlı sahillerde meskûn Rumların,

Makedonya'daki Müslümanlarla zorunlu olarak mübadele edilmesini bir mukavele imzalayarak kabul etmiş ve hatta Trakyalı Rumların da mübadeleye dâhil edilmelerini istemiştir (Berber, 2009a: 23). Öte yandan, Lozan'a gönderilen Türk heyetine verilen 14 maddeden dokuzuncusu aynen "esas mübadele" ifadelerini taşımaktadır (Bıyıklıoğlu, 2005: 3). Yani, heyette bulunan delegelerden Dr. Rıza Nur'un tabiriyle "avuç içi kadar bir kâğıda sığan" talimatta da yer verildiği üzere Yunanistan ile yapılacak bir nüfus mübadelesi, en kötü ihtimalle Türk hükümeti tarafından da öngörülmüş ya da arzu edilmiştir (Nur, 1967: 982).

Diğer taraftan, Dr. Nansen sonraki yıllarda fikri aslında ilk ortaya atanın kendisi olduğunu reddetmiş ve Türk ve Yunan taraflarını bu olaydan sorumlu tutmuştur (Yıldırım, 2006: 75-76). Dr. Nansen'in biraz da kendisini savunmak adına yaptığı bu açıklamada, Türk ve Yunan heyetinin hazırlanan rapordan önceki tavırlarını ve rapor okunduktan sonraki yaklaşımları muhakkak etkili olmuştur. Bununla birlikte, raporun ortaya çıkışında müttefiklerin ve özellikle de İngiltere'nin rolünü görmezden gelmek, kuşkusuz eksik bir değerlendirme olacaktır. Çünkü bu sırada Avrupalı diplomatlar arasında İzmir olayları sonrasındaki durumun ciddiyeti nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın nüfus mübadelesi konusunu askıdaki diğer konulardan bağımsız olarak bir an önce tartışıp çözmeleri gerektiği görüşü hâkimdir (Yıldırım, 2006: 77). Bunun üzerine, Dr. Nansen'i konferansa davet ederek bu konuda bir rapor hazırlamasını isteyen, İngiliz temsilci Lord Curzon'dur. Dr. Rıza Nur bu durumun şaşırtıcı olduğunu belirtmektedir. Kendisi, İngiltere tarafından böyle bir girişimde bulunularak Türkiye'de kalan Hıristiyanların muhtemel bir kıyımdan kurtarılmak istenmesi olduğunu tahmin etmektedir (Nur, 1967: 1040).

Son tahlilde, İngiltere nezdinde müttefiklerin, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın mübadele fikrinin ortaya çıkmasında ve benimsenmesinde görüş birliklerinin yanısıra kuşkusuz farklı nedenler ve çıkarları bulunmaktadır. Dr. Nansen'in mübadele için bir rapor hazırlamasını isteyen Lord Curzon, yapılacak mübadelenin zorunlu olması gerektiğini; çünkü mübadele zorunlu olmazsa antlaşmayı uygulamanın aylar süreceğini savunmuştur. Curzon böylece Trakya'ya yerleştirilecek Türkler'in bir an önce tarımsal üretime geçebileceğini, Yunanistan'a gelen çok sayıdaki mülteciye de yer sağlanabileceğini ve mübadeleye tâbi halkın geride bıraktığı mallar için tazminat ödemenin de daha kolay olacağını düşünmüştür (Meray, 1969: 123).

Yunanistan açısından bakıldığında her şeyden önce, bozguna uğrayan Yunan ordusuyla birlikte Türk topraklarından kaçan Rum mültecilerin yerleştirileceği geniş alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla Yunanistan Başbakanı Venizelos için esas önemli olan, bu insanlara kalacak yerler temin edebilmektir. Bu nedenle, Venizelos konuyu her şekilde tartışmaya –gönüllü ya da zorunlu yer değişimi– istekli olduğunu da belirtmiştir (Meray, 1969: 122). Bununla birlikte, Venizelos için önemli olan bir diğer konu da İstanbul’daki Rum nüfusu zorunlu mübadele dışında tutmaktır. Bu durumun bir nedeni, gelen ve gelmekte olan Rum göçmen sayısını sınırlamaktır. Ancak, bundan daha önemli olan bir diğer neden ise yıllardan bu yana Megali İdea ülküsüyle beslenen Yunan kamuoyunda oluşacak hayal kırıklığını önlemektir. İstanbullu Rumların mübadelesi, açıkça Megali İdea’dan vazgeçme anlamına gelecektir. Venizelos bu vebali taşımak istememiştir. Diğer taraftan, İstanbullu Rumların mübadeleye tâbi olması, cemaatsiz kalacak olan Patrikliğin de Yunanistan’a taşınması demek olacaktır. Bu durum da Partiklik ile Yunan Milli Kilisesi arasındaki sürtüşmeyi müthiş derecede arttıracaktır (Fırat, 2002: 330-331).

Türk tarafına bakıldığında ise Lozan’a giden heyete teslim edilen talimatta da yer verildiği üzere, azınlıklar arasında bir nüfus mübadelesi, ulaşılmaması istenilen nihai hedeflerden bir tanesidir. Lozan Barış Konferansı müzakereleri öncesinde ve sırasında meclis üyeleri, mübadelenin İstanbul ve Anadolu’daki Rum ve Ermeni nüfusu yanında bu bölgedeki Yahudi nüfusu kapsamı gerektiğini de sık sık dile getirmişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922: 340-376). Dolayısıyla, Lozan’daki Türk heyetinin mübadeleye ilişkin tavrı, ülkedeki tüm gayri-müslim nüfusun çıkarılması yönünde Meclis’te varılan oybirliğine paralel olarak sürdürülmüştür. Ancak, Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa, Yunan heyetinden farklı olarak görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada muhtemel bir mübadelenin yapılması durumunda İstanbul ve İzmir dâhil olmak üzere Türkiye’deki tüm Rumları kapsamı gerektiğini savunmuştur (Meray, 1969: 121). İsmet Paşa’nın tüm Rumların gitmesi gerektiği yönündeki düşüncesi, öncelikli olarak öteden beri Hıristiyan azınlıkların Osmanlı’nın iç işlerine karışmak için büyük devletler tarafından kullanılmalarına dayanmaktadır. Bununla birlikte, yapılacak olan barış antlaşmasında “Azınlıkların Korunması” başlıklı bir bölüm de bulunacaktır. Dolayısıyla, en önemli gayri-müslim azınlık olan Rumlardan kurtulmak da bu kapsamda tanınacak “pozitif haklar” bağlamında olası bir müdahaleyi en aza indirecektir. Diğer taraftan, Yunan işgali esnasında Rum azınlığın işgalci Yunan ordusuyla ve Patrikhane ile olan ilişkisi ve bu

anılarının henüz çok taze olması, Türk heyetini mübadele konusunda zorlayan nedenlerden bir diğeri olmuştur (Oran, 2005:165). 1919-1922 yılları arasında İstanbul, Batı Anadolu ve Doğu Trakya'da ikamet etmekte olan ve sayıları on binleri bulan Rum azınlık, işgalci Yunan ordusuna asker yazılmıştır. Bununla birlikte, Batı Anadolu Rumları, sadece Yunan ordusuna asker yazılmakla kalmamış, aynı zamanda 20.000 kişiden oluşan bir milis gücüyle Küçük Asya Savunma Örgütü'nü (Mikrasiatiki Amina) de kurmuşlardır (Berber, 2009a: 49-50). Tüm bu yaşananlar, yeni kurulan Türk devleti için zorunlu bir nüfus mübadelesi düşüncesini kaçınılmaz kılmıştır.

3. TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİN KAPSAMI

Lozan Barış Konferansı'nda yapılan müzakerelerin ardından 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan heyetleri arasında resmi adı "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" olan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmanın birinci maddesi mübadelenin ve mübadele edilecek unsurların niteliğini belirlemiştir:

"Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir." (Soysal, 2000: 185)

Söz konusu maddenin de açıkça söylediği üzere gerçekleştirilecek olan Türk-Yunan nüfus mübadelesi zorunluluk esasına dayanacaktır. Yukarıda değinildiği üzere müzakereler esnasında Venizelos'un da belirttiği gibi Yunan heyeti mübadeleden yana olmakla birlikte bunun gönüllü olmasını arzu etmiştir. Ancak, Lord Curzon'un ağırlığını koymasıyla birlikte, yapılacak olan mübadele Türk tarafının da isteği doğrultusunda zorunlu bir nitelik almıştır. Birinci maddeyle açıklığa kavuşturulan bir diğer konu da mübadele edilecek nüfusun hangi kıstasa göre belirleneceği olmuştur. Bu konu, azınlıklar alt komisyonunda tartışılan "azınlık" kavramıyla doğrudan ilişkilendirilmiş ve iki heyet tarafından da farklı şekilde algılanmıştır. Söz konusu azınlıklara atıfta bulunurken, iki tarafın konuşmaları gerçeklerden çok, ulusal kimliğin ideal bir şekilde algılanışını yansıtmıştır. Sonuç olarak, Yunanlılar, azınlıklar için etnik ve dini, bileşik bir kimlikten bahsederken; Lozan'a inanç üzerine kurulu bir "azınlık" fikriyle gelen Türk heyeti, dini

belirleyici olarak kullanmak istemiştir. Nihayetinde, müzakerelerde Türk heyetinin azınlık kavramı benimsenmiş ve bir kişinin mübadeleye tabi olup olmayacağı konusundaki ölçüt ırk ya da dil değil, din olmuştur (Yıldırım, 2006: 182-183). Bu kıstas, Osmanlı millet sisteminin bir devamını yansıtmış ve yeni kurulan Türk devleti tarafından da benimsenmiştir. Nitekim aynı şekilde 1930'lu yıllarda Türkiye'ye göçmek isteyen Gagavuz Türkleri kabul edilmezken, Türk kültürüne kolaylıkla katılacakları varsayılan Pomaklar ve Boşnaklar, Türk olmadıkları ve Türkçe bilmedikleri halde Türkiye'ye göçürülmüşlerdir (Oran, 1999: 175-177). Sonuç olarak, mübadele için din kıstasının temel alınmasıyla birlikte Karaman civarında yaşayan ve Türkçe konuşan Türk Ortodoksları ile Girit'te yaşayan ve Yunanca konuşan Yunan Müslümanları da mübadeleye dâhil edilmiştir. Tahmin edileceği üzere, bu insanların gittikleri ülkeye uyum sağlamaları diğerlerine göre daha da zor olmuştur.

Mübadelenin ve mübadeleye dâhil olacak nüfusun niteliğini belirledikten sonra antlaşmanın ikinci maddesi kimlerin birinci maddede belirtilen kıstastan muaf tutulacağını ve bunun nasıl tespit edileceğini ortaya koymuştur. Bu maddeye göre: "Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır." (Soysal, 2000: 185)

Bu maddede bahse geçen sınırların nasıl belirleneceği ise şu şekilde düzenlenmiştir:

"1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaklardır." (Soysal, 2000: 185)

Bu maddeye daha sonra, nihai antlaşma olan Lozan Barış Antlaşması'nın 14. maddesinin ikinci fıkrasıyla, güvenlik nedeniyle Türkiye'ye verilen Çanakkale Boğazı'nın ağzındaki iki ada olan Gökçeada ve Bozcaada'da bulunan ve sayıları yaklaşık olarak 9000 bini bulan Rum nüfus da eklenmiştir (Berber, 2009a: 39).

Antlaşma metninin ikinci maddesiyle mübadeleden muaf tutulan nüfus sayesinde her iki ülke içerisinde de belli bir miktar ulusal azınlık yaratılmıştır. Lozan'da yapılan müzakereler sonucunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla bu topluluklara birtakım haklar verilse de bu hakların çoğu kâğıt üzerinde kalmıştır. Oran'a göre, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin sonunda her iki devlette de kalmalarına izin verilenlerin tecrübeleri, ayrılmaları gerekenlerden daha zor olmuştur (Oran, 2005: 168). Çünkü birinci maddeyle yaşadıkları yerleri terk etmesi gerekenler çok acı çekmelerine rağmen, onların sorunları az çok bir kuşağa özgü olmuştur. Mübadele göçmenleri yeni ülkelerine uyum sağladıkça bu sorunlar tamamen yok edilemese de önemli oranda azalmıştır. Ancak, kalmasına izin verilenlerin tecrübeleri son tahlilde bazı nedenlerle daha üzücü olmuştur. Birincisi, aradan yetmiş küsur yıl geçtiği halde bu insanlar akraba ülkelerinde hiçbir zaman benimsenmemiş ve daima bir köşede, bazen de taciz görerek yaşamışlardır. İkincisi, bu iki taraflı olumsuz davranış biçimi geçen zaman içerisinde hiç azalmamıştır. Tam aksine, iki yerleşik topluluğun yaşamları, bir başka insani unsur konusu olan Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini zehirlemeye başladığında daha da zorlaşmıştır. Üçüncüsü ve daha önemlisi, ikinci maddeyle yaratılan iki yerleşik topluluk yarım asırlık bir arayla birinci maddeyle buldukları ülkeyi terk etmeye zorlananların kaderini paylaşmaya zorlanmışlar, yani kendi akraba devletlerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bazıları ise mülteci ve uyruksuz durumuna düşmüşlerdir (Oran, 2005: 168).

Türk-Yunan nüfus mübadelesi uygulamasının ilk birkaç yılında "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" başlıklı antlaşmasının ikinci maddesiyle yaratılan ve yukarıda ayrıntıları verilen muafiyet dışında Türkiye'de uygulamadan muaf olmak için birçok kişinin resmi makamlara başvurularında bulunduğu görülmüştür. Bu başvuruları gözden geçiren Türk hükümeti, bunların çoğunu kararlı bir şekilde geri çevirmiştir. Antlaşmanın ikinci maddesiyle yaratılan muafiyet dışında uygulama dışı tutulma hakkı yalnızca, başvuran kişilerin Türk-Yunan savaşı sırasında Türk kuvvetlerine yardım ettiklerini belgeleyenler veya tanıklarca desteklenenlere verilmiştir (Yıldırım, 2006: 175-176). Diğer taraftan, mübadeleden kaçmak isteyen birçok kişi de din değiştirmeyi tercih etmiştir. Türkiye'de çok sayıda Rum henüz Lozan Barış Konferansı devam ederken Müslüman olmuştur. Bu durum karşısında Ankara hükümeti, içinde bulunulan olağanüstü dönem nedeniyle "Müslüman olmayanların İslam'a geçmek için başvurularının, barış antlaşmasına ve durumlarının normale dönmesine" kadar dondurulmasını öngören bir kararname hazırlamıştır.

Bununla birlikte, bazı gayrı-müslim kadınlar müslümanlarla evlenmiş; bu gelişme Ankara hükümetinin dikkatini çekmiş ve bu tip evliliklerin resmi onayını yasaklayacak yeni bir kararname daha çıkartılmıştır (Yıldırım, 2006: 177).

Diğer yandan, mübadele antlaşmasını ikinci maddesi uygulama esnasında iki ülke tarafından farklı şekilde yorumlandığı için ilişkileri kopma noktasına getiren bir krize neden olmuştur. Krize neden olan yorum farkı ikinci maddenin metninde yer alan “yerleşik” sözcüğünden kaynaklanmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, metinde “1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş bulunan bütün Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar sayılacaklardır.” denerek mübadeleden muaf tutulmuşlardır. Türkiye, bu maddeye dayanarak 1918’den önce İstanbul’a gelen Rumların Türk resmi belgelerine göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yunanistan ise söz konusu maddenin, herhangi bir kanuna bağlı olmaksızın, antlaşmanın ruhuna uygun olarak yorumlanmasını, başka bir ifadeyle İstanbul’a gelmiş olan Rumlarda yerleşmek niyetinin olup olmasının esas alınması gerektiğini iddia etmiştir (Fırat, 2002: 339).

Ortaya çıkan anlaşmazlığın iki ülke arasında baş gösterebilecek farklılıkların uzlaştırılması amacıyla kurulan Karma Komisyon tarafından da çözülememesi üzerine, 19 Kasım 1924 tarihinde MC Genel Sekreterliği’ne başvurulmuş ve Uluslararası Adalet Divanı’ndan (UAD) antlaşmanın ikinci maddesinde geçen “İstanbul’un Rum Ahalisi” olarak nitelenen kişilerin yerleşik sayılabilmeleri için gereken koşulların ne olduğu konusunda görüş istenmiştir. Ancak UAD’ın 21 Şubat 1925 tarihinde ortaya koyduğu görüş, taraflar arasındaki anlaşmazlığa hukuki bir çözüm getirememiştir (Fırat, 2002: 339). Sorunun çözümü için 1925 ve 1926 yılında atılan adımlara rağmen 1930 yılını beklemek gerekmiştir. 10 Haziran 1930 tarihinde imzalanan Ankara Sözleşmesi’nin 1 maddesiyle “İstanbul’a geldikleri tarih ve doğdukları yer her ne olursa olsun değişimden ayırık tutulmuş olan İstanbul bölgesinde [o tarih itibariyle] hazır bulunan Türk uyruğundaki tüm Ortodoks Rumlara” yerleşik sıfatı tanınmıştır (Kılıç, 1992: 45).

Antlaşmanın birinci ve ikinci maddeleriyle kimlerin mübadele edileceği ve kimlerin bu mübadeleden muaf tutulacağı açıklandıktan sonra üçüncü maddeyle de kimlerin mübadele edilmiş sayılacağı ortaya konmuştur. Bu maddeyle “Karşılıklı olarak, Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanların, birinci maddede öngörülen mübadelenin

kapsamına girdiği” varsayılmıştır. Diğer bir ifadeyle, antlaşma imzalandığı anda hali hazırda kendi iradeleriyle 1912 yılından sonra göç etmiş olanlar da mübadele kapsamına alınmış ve geri dönmeleri yasaklanmıştır. Zaten Ladas, Lozan’da Yunanistan ile Türkiye arasındaki azınlık sorununun tek çözümü olarak mübadelenin ortaya çıkmasına temel gerekçenin Türkiye’nin 1912 ve 1922 yılları arasında Türkiye’den ayrılan veya sürülen bir milyondan fazla Rum’un memleketlerine dönmesine izin vermeyeceğini açıklaması olduğunu düşünmektedir (Yıldırım, 2006: 93).

4. TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİN UYGULANMASI

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşması’nın beşinci ila sekizinci maddelerine göre mübadele kapsamına alınan kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecek ve bu kişiler herhangi bir vergiye tabi olmaksızın, cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü taşınır mallarını yanlarında götürmekte serbest olacaklardır (Soysal, 2000: 186). Ayrıca, antlaşmanın dokuzuncu maddesinden on dördüncü maddesine kadar öngörüldüğü şekilde götürülemeyen taşınır malların dökümü yapıp, değerleri saptanacak, bunlar gidenlerin geride bıraktıkları taşınmazlarla birlikte, bir Karma Komisyon tarafından tasfiye edilecektir. Bu tasfiyeler sonucunda ortaya çıkacak para tutarları, tasfiyenin yapıldığı ülke hükümetinin göç edilen ülke hükümetine karşı borcu kabul edilecek ve göç eden kişiye, göç ettiği ülkede ardında bıraktığı mallara eşdeğer miktar ve nitelikte mal verilecektir. Tasfiye işlemi sona erdiğinde, eğer hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin olarak ödenecektir. Borçlu süre isterse, belli koşullarda taksit de yapılabilecektir (Berber, 2009a: 39).

Yukarıda belirtildiği şekilde en önemli yükümlükleri taşınabilir ve taşınamaz malların tasdik edilmesi, tasdik yöntemlerinin belirlenmesi ve antlaşmanın uygulanmasıyla ilgili önlemleri alma olan Karma Komisyon, antlaşmanın on birden on yedinci maddesine kadar olan maddelerle düzenlenmiştir. Komisyon, Lozan Barış Antlaşması’nın ulusal meclislerde onaylanmasından yaklaşık bir ay sonra çalışmalarına başlamıştır. Karma Komisyon’un Yunanistan ve Türkiye’den dörder ve ayrıca I. Dünya Savaşı’na (I. DS) katılmayan devletleri temsilen de üç üyesi bulunmuştur. Komisyon’un iki ayrı merkezi İstanbul ve Selanik’te yer almıştır. Türk tarafı, Komisyon’un ana merkezi olarak Selanik’in seçilmesinde ısrar etmesine rağmen, MC Konseyi, Komisyon’un ana merkezi olarak Atina’yı seçmiştir. Mübadele Antlaşması Karma Komisyon’a gerektiğinde

müdahale etme ve ayrıca kurulduğu ülkenin mali yükümlülüğünde alt-komisyonlar kurma yetkisi de vermiştir (Yıldırım, 2006: 261-265).

Karma Komisyon'dan ayrı olarak antlaşmanın imzalandığı yılın son aylarında muhacir işlemlerinden sorumlu Türkiye ve Yunanistan'da iki yerel kurum olan Yunanistan Mülteci Yerleştirme Komisyonu ve Türkiye Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur. Mülteci Yerleştirme Komisyonu ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kuruldukları ülkelerde, özellikle iskân başta olmak üzere, mübadillerle ilgili konularda görevli olmuşlardır. Yalnız, Mülteci Yerleştirme Komisyonu ve Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti yasal statüleri açısından bazı farklılıklar göstermişlerdir. Varlığı, Yunanistan ile MC arasındaki geniş bir mali kredi planıyla ilgili bir dizi anlaşmaya bağlı olan Mülteci Yerleştirme Komisyonu'nun bağımsız bir aygıt olması planlanmış ve MC'ye olan sorumluluğu, Yunan hükümetine olandan daha fazla olmuştur. Mülteci Yerleştirme Komisyonu'nun etkinliği mali kredilerin gelmesine ve MC'nin sürekli değerlendirmesine bağlı kalmıştır. Dolayısıyla, Mülteci Yerleştirme Komisyonu'nun aslında ulusal olmaktan çok uluslararası bir kuruluş olduğunu belirtmekte herhangi bir sakınca yoktur.

Diğer taraftan Türkiye ise konuyu diplomatik çerçeveden uzağa taşıyarak bir iç mesele haline dönüştürmek istemiştir. Diğer bir ifadeyle, Türk hükümeti, azınlık işlerini yönetecek bir bağımsız komisyon düşüncesine karşı çıkmıştır. Bu türden bir komisyon, Türk hükümetinin iç işlerine karışma eğiliminde olacağı için ülkenin ulusal bağımsızlığına aykırı olacaktır. Dolayısıyla, Türk tarafı göçmenlerin yerleştirilmeleri konusunda Yunan tarafındaki gibi ayrıntılı bir borçlanma paketi konusunu da hiçbir zaman gündeme getirmemiştir. Mülteci Yerleştirme Komisyonu'na tamamen zıt bir biçimde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Türkiye'deki bütün muhacirlerle ilgili kurumların faaliyetlerini devralmak üzere kurulan katı bir devlet organı olmuştur (Yıldırım, 2006: 162). Kasasındaki sınırlı kaynaklarla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, muhacirlerin taşınma ve beslenmesinden, yerleştirilmesine kadar uzanan sorumluluklarla donatılmıştır. Etkinliğini yaklaşık on yıl sürdüren Mülteci Yerleştirme Komisyonu'ndan farklı olarak Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, bu nitelikte ve büyüklükte bir sorunla baş edememesinden ve bir takım siyasi nedenlerden dolayı kısa bir süre yaşayabilmiştir (Yıldırım, 2006: 262). Gerçekte Türk hükümetinin mübadeleyle ilgili ilk politikalarına bir göz atılırsa, doğru uygulandığında iskânın yükünü büyük oranda azaltabilecek bir takım plan ve projelerin hazır olduğu görülmektedir. Ancak, izleyen gelişmeler göstermişti ki bu

konuda yetkili makamlar mübadele sürecinin geçici önlemler ve deneme yanılma yoluyla uygulamışlardır (Yıldırım, 2006: 163). Dolayısıyla sorun, birçok araştırmacı tarafından dile getirildiği gibi planların ve projelerin olmaması değil, sürecin yönetilmesi ve uygulamasında etkili bir mekanizma olmayışı olmuştur.

5. TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİNİN SONUÇLARI

Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonuçları açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda ilk olarak belirtilmesi gereken husus literatürde Yunanistan'ın mübadeleden sosyal, ekonomik, kültürel ve politik açıdan Türkiye daha fazla sıkıntı çektiği gibi bir ön kabulünün mevcut olduğudur. Bu konuda Keyder şu tespitte bulunmaktadır:

“Yunanistan'a yeni yerleşen göçmenlerin bu ülke üzerindeki sayısal ve sosyal etkisi, Türkiye'ye gelenlerin Türkiye üzerinde yarattığı etkiden çok daha büyük oldu. Anadolu Rumları büyük oranda bir nüfus artışına yol açtı... mübadeleyle Türkiye'ye yerleşen Müslümanlar nüfusun yüzde dördünden daha küçük bir orandaydılar ve bunlar, çoğu köyler olmak üzere, çok daha geniş bir alana yerleştiler. Genellikle de ülkenin politik ve sosyal gelişmesi üzerinde fazla bir etkileri olmadı.” (Keyder, 2005: 59)

Genellikle mübadiller arasındaki sayısal farka dayanan bu görüş ilk bakışta rasyonelmiş gibi gözükse de aslında çok da sağlıklı değildir. Kesin sayıları elde etmek mümkün olmamakla birlikte, mübadelenin başlangıç tarihi olarak temel alınan 1912 yılından sonlandığı tarih olan 1930 yılına kadar Yunanistan'a giren Hıristiyan nüfus sayısının 1.2 milyon civarında olduğu varsayılmaktadır. Ancak, Karma Komisyon'un resmi kayıtlarına göre, 1923'ten yani mübadele antlaşmasının imzalanmasından sonra bu antlaşmaya dayanarak Yunanistan'a göç eden Yunanlıların sayısı ise yalnızca 189.916'dır. Diğer bir ifadeyle, Yunanistan'a göç eden nüfusun çok büyük bir bölümü henüz mübadele antlaşmasının imzalanmasından daha önce kendi iradeleriyle göç etmişlerdir. Diğer taraftan, aynı dönemde, yani mübadele antlaşmasının imzalanmasından sonra Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden müslüman nüfusun sayısı ise 355.635'tir (Ladas, 1932: 438-439). Dolayısıyla, kabaca söylemek gerekirse mübadele antlaşmasının yerinden ettiği Müslüman nüfus, Rum Ortodoks nüfustan çok daha fazladır.

Diğer taraftan, meseleyi mübadele antlaşması imzalanmadan önce göç eden nüfus üzerinden incelediğimiz zaman da farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Yukarıda da

değindiği üzere, iki mübadil halk arasında bir karşılaştırma yapılırken Rum nüfusun Balkan Savaşları'ndan sonra başlayan ve 1930'a kadar süren Yunanistan'a göç serüveninde 1.2 milyon rakamından bahsedilmektedir. Bu rakamdan 1923 yılında imzalanan antlaşmayla göç ettirilen 189.916 Rum nüfus çıkartıldığında 1912-1923 tarihleri arasında yaklaşık 1 milyon Rum'un Türkiye'den Yunanistan'a göç ettiği ortaya çıkmaktadır. Ancak aynı dönemde, Ege Adaları ve Yunanistan'dan 125.000'in üzerinde müslüman nüfusun Türkiye'ye göç ettiği gerçeği de bulunmaktadır (Berber, 2009a: 41). Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'da Rusya, Avusturya ve Yunanistan'a toprak kaybetmeye başladığı tarihlerden itibaren bu bölgelerden 2 ila 7 milyon arasında Müslüman topluluk dağılan imparatorluğun merkezine doğru göç etmek zorunda kalmıştır (Berber, 2009a: 41; Keyder, 2005: 57-58).

Yukarıda verilen istatistiki verilere dayalı sağlıklı değerlendirmenin bir diğer uzantısı da kendisini terk edilmiş çok sayıdaki Rum çiftliklerinin, iskân edilecek az sayıdaki Türk mübadil için fazla olması, Türk göçmenlerin Rum benzerlerine oranla kişi başına daha fazla arazi parçası sahip olacakları anlamına geldiği varsayımında göstermektedir. Bu görüşe dayanarak birçok araştırmacı, Anadolu ve Trakya'da Rumlar tarafından boşaltılmış toprakların, Yunanistan'dan gelecek olan Müslüman nüfus için ayrılmış olması nedeniyle, Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesi sorununun kendiliğinden çözüldüğünü varsaymıştır (Yıldırım, 2006: 154-155). Dolayısıyla, Türk tarafının, mübadele antlaşmasıyla gelen muhacirlerin yerleştirilmeleri konusunda önemli bir engelle karşılaşmadıkları gibi yerleşik bir görüş oluşmuştur. Ancak, Türkiye o dönemde ne politik ne de ekonomik olarak bir bütünlük sağlayabilmiş bir haldedir. Türkiye'nin topraklarının neredeyse tamamı, Yunanistan'dan farklı olarak, yakılıp yıkılmış haldedir. Bununla birlikte, Rumların ayrılmasının hemen sonrasında, Yunan ordusunun geri çekilmesi sırasında evleri yakılanlar veya Anadolu'nun iç bölgelerinden gelenler ve pek çok asker, büyük şehirlerdeki terk edilmiş mülklere el koymuşlardır. Örneğin, gazeteler Rumlar ve Ermenilerin sayıca en fazla oldukları ve oldukça zengin olan İzmir'in Karşıyaka ve Bornova mahallelerinden ayrılışından sonra, Yunanistan'dan gelecek olan Müslüman muhacirlerin yerleştirilmesi için tek bir evin bile bulunmadığını yazmışlardır (Yıldırım, 2006: 158). İşin aslı, Rumlar ve Ermeniler tarafından mübadele öncesinde ve aceleyle boşaltılmış olan mülkler, Yunanistan'dan gelecek olan muhacirlere ayrılmak yerine, "meşru" bir iddiaya sahip yerli nüfusun yerleştirilmeleri için kullanılmışlardır. Dolayısıyla, terk edilmiş 260.000 evden yalnızca Batı Anadolu'da

bulunan 60.000'i gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için kullanılabilmiştir (Yıldırım, 2006: 159-160). Sonuç olarak, mübadele antlaşmasının imzalandığı sıralarda "Türkiye'nin terk edilmiş mülk" bolluğuna sahip olduğu argümanının gerçekleri tam olarak yansıttığı geçerli bir önerme değildir.

Mübadelenin sonuçları hakkında ortaya atılan bir diğer iddia da mübadelenin bir "etnik temizlik" ya da "etnik arındırma" projesi olarak kullanılması olmuştur. Örneğin, bu konuda Keyder

"1923 yılında yapılan nüfus mübadelesi, Ermeni tehciri ve kırımıyla birlikte, etnik olarak 'temizlenmiş' bir Türk coğrafyasının yaratılmasını sağlamıştır ... Lozan'da alınan nüfus mübadelesi kararının amacı, bu dönem için tipik sayılabilir: Bu antlaşmayla, müzakere edilmiş ve hukuki açıdan kabul edilebilir -dolayısıyla medeni- bir etnik temizlik sağlamış oluyordu." demektedir (Keyder, 2005: 53-55).

Bununla birlikte, "etnik" sözcüğü Yunanca 'da "ulus" anlamına gelen "ethnos" sözcüğünden türetilmiş olup "ırki" anlamına gelmektedir. Ancak, mübadele ile Türkiye'ye gelenlerin tümü ırken Türk olmadığı gibi, aynı şekilde Yunanistan'a gidenlerin tümü de Yunanlı olmamıştır. Yunanistan'a gidenler içinde, Orta Anadolu'nun Türkçe dilli Hıristiyan nüfusu ile Doğu Trakyalı Gagavuzlar gibi Türkler ve bir miktar Çerkez de bulunmuştur. Benzer şekilde, Türkiye'ye gelenler içinde de Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar ve Çingeneler yer almıştır (Berber, 2009a: 39). Dolayısıyla, mübadeleyle bir "etnik temizlik" ya da "etnik arındırma" yapıldığından söz etmek çok da sağlıklı değildir.

Diğer taraftan, "etnik temizlik" kavramı 1990'lı yılların başında, Yugoslavya dağılırken Sırp faşizminin Müslüman Boşnakları sürmesi ya da zorunlu göçe tabi tutmasını anlatmak için değil, topluca katledilmelerini anlatmak için kullanılmış bir nitelemedir. Dolayısıyla, "etnik temizlik" kavramı uluslararası hukuk literatürüne 1990'lı yıllarda girmiştir ve 1920'li yıllarda gerçekleşen bir olay için kullanılması bilimsel olarak da doğru değildir. Sonuç olarak, Berber'in de ifade ettiği üzere illaki bu yönde bir niteleme yapılacaksa, bunun için etnik değil, dinsel; temizlik değil ayrıştırma ifadelerini kullanmak daha doğru olacaktır (Berber, 2009a: 39). Benzer bir akıl yürütme, gerçekleştirilen mübadelenin insan hakları ihlallerine yol açtığı iddiaları için de geçerlidir. Çünkü mübadelenin gerçekleştirildiği 1920'li yıllarda uluslararası hukuk literatüründe insan hakları kavramı bulunmamakta, sadece azınlık hakları kavramı yer almaktadır. İnsan

hakları kavramı ancak 1948 yılından itibaren, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile uluslararası hukukta kendine yer bulabilmiştir (Berber, 2009a: 39).

Türkiye açısından mübadelenin önemli bir sonucu finans, sanayi ve ticareti büyük oranda ellerinde bulunduran Rum girişimci sınıfın kaybı olmuştur. Tüccarların ve iş adamlarının, yalnızca İstanbul haricindeki, ticaret merkezi olan şehirlerden ve limanlardan göç etmesi, bölgedeki ekonomik hayatı kökünden sarsmıştır. Doğu Akdeniz'in önde gelen ticaret merkezlerinden olan 1922 yılında çıkan İzmir, yangınla neredeyse tamamen kül olmuştur. Uluslararası ticaret bağlantıları zarar gördüğü ve mübadelede yitirilen tarım uzmanlarının ve esnafın yerine kolayca yenisi bulunamadığı için, Osmanlı ekonomisinin temel dayanağı olan tarım ürünü ihracatı da büyük oranda darbe yemiştir (Hirschon, 2005: 21-22). Ancak Berber, 1920'li yıllarda kaybedilen Rum girişimci sınıfın Türk ekonomisindeki rolünün abartıldığını düşünmektedir (Berber, 2009a: 48). Türk ekonomisinin o yıllarda içinde bulunduğu duruma geçmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına bakıldığında İttihatçıların I. DS'nin hemen öncesinde Osmanlı'daki gayri-müslimlerin nüfusun çoğunluğunu oluşturan müslümanların aleyhine zenginleştiğini ve yabancı sermayenin de Osmanlı topraklarının kaynaklarını sömüren bir kanal yarattığı tespitini yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla, İttihatçıların daha o yıllarda Müslüman tüccar ve zanaatkârlara dayalı yerli bir burjuvazi oluşturmaya yönelik girişimlerde buldukları bilinmektedir. Bu amaçla, gayri-müslim girişimciler karşısında Müslüman girişimciler açıkça desteklenmiştir. Bununla birlikte, "müslüman olmayan kuruluşlara" karşı sistemli boykotlar ve Teşkilat-ı Mahsusa sayesinde de hükümet destekli protestolar da düzenlenmiştir. İttihatçıların bu "milli iktisat" söylemi Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusal bir ekonomi yaratma amacı taşıyan yeni Türk devleti tarafından da benimsenmiştir (Yıldırım, 2006: 114-115). Sonuç olarak, Berber'in de değindiği üzere 1914 yılında İzmir'de basılan ve şehrin Türk tüccarlarıyla etkinliklerini anlatan "İzmir Tüccaran ve Esnefan-ı İslamiyesine Mahsus Rehber"de Rumların o yıllarda ticaretteki üstünlükleri vurgulanmasına rağmen Türklerin İzmir ticaretindeki yerinin hiç küçümsenmeyecek bir konumda olduğu da ortaya konulmaktadır. Yani, İttihatçıların attığı tohumlar o yıllarda yeşermeye başlamıştır. Sonrasında ise 1923-1928 yılları arasında ticaret yaşamında Rumların gitmesiyle ortaya çıkan boşluk Türk ve Musevi tüccar, komisyoncu, ithalat ve ihracatçılar tarafından doldurulmuştur (Berber, 2009a: 48-49). Bununla birlikte, 1930'lu yıllarda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde Eskişehir Şeker (1933); Turhal Şeker (1934);

Bakırköy, Konya-Ereğli, Kayseri Bez (1934); İzmir Kâğıt ve Karton (1936); Karabük Demir-Çelik (1937); Ereğli Bez (1937); Gemlik İplik (1938) ve Bursa Merinos (1938) fabrikaları kurulmuş ve ciddi bir büyüme hızı yakalanmıştır. Boratav, 1930-1939 yıllarını kapsayan bu dönem için sanayi kesiminin, Cumhuriyet tarihinin bundan sonraki hiçbir döneminde aynı ortalama büyüme hızını yakalanamadığını tespit etmiştir (Berber, 2009b: 27). Dolayısıyla, mübadele nedeniyle giden Rum girişimci sınıf sebebiyle çöken ve kalkınamayan bir Türk ekonomisinin varlığından söz etmek çok da doğru olmayacaktır.

6. SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan, Lozan Barış Konferansı'nda yaptıkları müzakerelerde vardıkları uzlaşma neticesinde aralarında "din" kriterine dayanan zorunlu bir nüfus mübadelesi gerçekleştirme konusunda uzlaşmışlardır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar söz konusu uzlaşmada en önemli payın MC Mülteciler Komisyonu Başkanı Dr. Nansen'in olduğunu gösterse de her iki tarafın da kapsamlı bir nüfus değişimi konusunda oldukça istekli olduğu da ortadadır. Nihayetinde, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Rum Ahalinin Değişimine Dair Türkiye-Yunanistan Arasında İmzalanan Sözleşme ve Protokol" ile birlikte her iki ülkeden yüz binlerce insanın zorunlu bir şekilde yer değişimi sağlanmıştır.

Sonuç olarak Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen mübadele her iki ülkenin de I. DS'nin hemen ertesindeki ulus kurma süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Uluslararası ilişkilerin değişen dinamikleri ve sürekli gelişme halindeki moral değerler mübadeleye bugünden bakınca söz konusu uygulamanın günümüz şartlarıyla değerlendirilmesine ve birtakım "suçlama" ve "aklama" girişimlerinin oraya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum da Türk-Yunan nüfus mübadelesi hakkında bazı gerçeklerin zaman içerisinde çarpıtılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Türk-Yunan nüfus mübadelesi hakkında bir değerlendirme yaparken olayın gerçekleştiği dönemin koşullarını göz önünde bulundurmamak, sağlıklı bir değerlendirme yapmak için bir ön şart haline gelmiştir. Ancak bu doğrultuda yapılacak değerlendirmeler, oldukça kapsamlı olan nüfus hareketinin insani, toplumsal, siyasi ve ekonomik sonuçlarını ortaya koyma bakımından daha güvenilir olacaklardır.

KAYNAKÇA

- Berber, E. (2005). Mübadeleye Bugünden Bakmak. Türk Tarih Kurumu (der.), 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu 6 Ekim 2003 Bildirileri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Berber, E. (2009a). Bireysel, Toplumsal ve Hukuksal Açından Mübadele. İstanbul Barosu (der.), Mübadele ve Ruhban Okulu: Hukuki Bakışlar. İstanbul: İstanbul Barosu.
- Berber, E. (2009b). 85. Yılında Egemenlik ve Bağımsızlık Belgesi Lozan Antlaşması. İstanbul Barosu (der.), Düünden Bugüne Lozan, Montrö ve Türk Boğazları. İstanbul: İstanbul Barosu.
- Fırat, M. (2002). 1919-1923 Yunanistan'la İlişkiler. Baskın Oran (ed.). Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - I. İstanbul: İletişim.
- Hirschon, R. (2005). Lozan Sözleşmesinin Sonuçları: Genel Bir Bakış. Renée Hirschon (der.). Ege'yi Geçerken: 1923 Zorunlu Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Keyder, Ç. (2005). Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları. Renée Hirschon (der.). Ege'yi Geçerken: 1923 Zorunlu Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kılıç, H. (1992). Türkiye ile Yunanistan Arasında İmzalanan İkili Anlaşmalar, Önemli Belgeler ve Bildiriler. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi Başkanlığı.
- Ladas, S. (1932). The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey. New York: The MacMillian Co..
- Meray, S. L. (1969). Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler. Takım I, Cilt I, Kitap I, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Nur, R. (1967). Hayat ve Hatıratım. Cilt III, Ankara: Altındağ Yayınevi.
- Oran, B. (1999). Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme. Ankara: Bilgi.
- Oran, B. (2005). Kalanların Öyküsü: 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddelerinin Uygulamasından Alınacak Dersler, Renée Hirschon (der.). Ege'yi Geçerken: 1923 Zorunlu Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Soysal, İ. (2000). Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sami, Ş. (2010). Kamus-ı Türki. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima Senesi: 3, Cilt 24, 18 Ekim 1922-18 Kasım 1922.
- Yıldırım, O. (2006). Diplomasi ve Göç: Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.